

פרק ששי 'קדשי קדשים'; דף נח

'מודי רבי יוסי בר' יהודה שאם שחטן כנגדן בקרקע פסולה' – צריך באור למי 'מודה', הלא רבי יוסי מכשיר יותר ממנו? ויש לומר שלדעת ר' יוסי שהמזבח עומד בצפון, הרי למעשה אין חידוש מיוחד במזבח בדין 'צפון' כי באמת הוא בצפון העזרה, ואילו לרבי יוסי ברבי יהודה חידוש הכתוב תורת 'צפון' למזבח, ולכך משמיענו שמודה ריבר"י לדברי החולקים עליו, שרק על המזבח עצמו התחדש תורת צפון, לא על הקרקע שכנגדו (עפ"י שפת אמת. וע"ע בחדושי הגר"ס).

עוד יש לפרש בפשטות על פי המובא במכילתא (יתרו) דעה שלישית, ולתנא קמא שם פסול בכל המזבח. ואם כן מודה ריבר"י לתנא קמא שכנגדו בקרקע פסול (עפ"י המהדיר לחדושי הגר"ס, הר"ד שפירא).

'מאי כנגדן בקרקע...'. – ואין לפרש כנגד המזבח במזרח או במערב – שהרי לדברי רבי יוסי ברבי יהודה עצמו (לעיל כ. ויזא לו) אין כשר לשחוט שם כלל קדשי קדשים מפני שאינו 'על ירך המזבח', ואם כן ודאי אין זו כוונת רבי יוחנן באמרו 'מודה רבי יוסי ברבי יהודה...'. שהרי הדבר מפורש ברבי יוסי ברבי יהודה עצמו.

'שלא יבנו לא על גבי מחילות ולא על גבי כיפין' – ושיעור חלל לענין זה הוא טפח (ר"ש אהלות ט, טו; הובא במשנה למלך הל' בית הבחירה א, ג. ונסתפק שם אם דין זה אמור גם לענין הכבש). ומשמע שאם בנהו על גבי מחילות – מזבח פסול הוא (משנה למלך שם).

'לא צריכא דבצריה בצורי' – שפחת מדת ארכו ורחבו ועשאו ריבוע קטן, שמדת האורך והרוחב במזבח אינה מעכבת, אבל 'ריבוע' מעכב (הגהות ריעב"ץ עפ"י גמ' להלן סב).

(ע"ב) 'כוליה מזבח בצפון... בדרום... חציו בצפון וחציו בדרום' – יש לעיין האם מקומות אלו מעכבים, כל אחד כפי שיטתו, או שמא מחלוקתם כיצד בנוהו למעשה אבל לפי כולם כשר בכל אותו השטח, שהוא ששים אמה (חזו"א קמא לא, ה – 'הערות שלא בעיון כה"צ').

לכאורה יש להוכיח ממה שאמר רבי יוסי (מדות ג, א כגרט רש"י ותוס' להלן סא:) שכשעלו בני הגולה הוסיפו על המזבח ד' אמות מן הדרום וד' אמות מן המערב. והרי שיטת ר' יוסי שכל המזבח בצפון, נמצא שכשהוסיפו בדרומו, עמד המזבח גם בדרום העזרה. ואין לומר שמתחילה היה מרוחק ד' אמות צפונה מחצי העזרה, שא"כ לא היה המזבח כנגד הפתח אלא אמה אחת [למ"ד אולם והיכל לאו חדא קדושה], ולא היתה מערכה שניה במקומה הראוי – אלא מוכח שגם למ"ד מזבח בצפון, אין מניעה מצד הדין לבנותו בדרום (שו"ר שכבר העיר החזו"א מזה).

ולפי"ז לא קשה קושית המפרשים (ע' רש"י ושפת אמת להלן נט), למ"ד מזבח בצפון, מפני מה הוצרכו (שם) למעט מקרא 'מזבח בפתח אהל מועד ולא כיוור בפתח אהל' – הלא כיוור שדרשו שצפון פנוי מכלים (כדלהלן שם), על כרחנו אין הכיוור עומד בין המזבח לפתח. ולהאמור מיושב שצריך לימוד באם יבנוהו בדרום, כי גם למ"ד בצפון קאי אינו מן הנמנע שיהא בדרום כאמור. [ובלא"ה י"ל שצריך לימוד לעצם הדבר שיהא המזבח מול הפתח ולא בצד, ולא דוקא למעט כיוור. ואמנם הרש"ש דקדק להקשות על הברייתא שמיעטה כיוור [הלא היא דברי ריה"ג שסובר בצפון קאי, ולשיטתו א"צ קרא לזה], ולא על יתור המקרא כשלעצמו].

והשפת-אמת שהקשה הולך לפי שיטתו שכתב כאן שלר' יוסי שמזבח בצפון, אין צריך לימוד מיוחד על כך שהמזבח דינו כצפון לשחיטת קדשי-קדשים, שהרי הוא בצפון. הרי שנקט בפשיטות שדינו להיות בצפון דוקא.

שאלות ותשובות לסיכום ולחזרה

פרק ששי; דף נח

- פח. א. מה דינם של הקרבנות ששחטם בראש המזבח או על היסוד או על הסובב? מה דינם כששחטם מזרחה למזבח או במערב לו? הקטין את המזבח ושחט בקרקע כנגד מקומו הראשון – מה הדין?
ב. היכן מיקומו של המזבח – בצפון העזרה או בדרומה? האם היה עומד כנגד פתח ההיכל והאולם או משוך לדרום או לצפון?
ג. מה ענינה של השאלה האם 'קדושת היכל ואולם חדא היא' אם לאו?

א. שחט על גבי המזבח, או בסובב או על היסוד; –
קדשי קדשים – רבי יוסי (בן חלפתא) אומר: כשרים בכולו. רבי יוסי ברבי יהודה אומר: אינם כשרים אלא כשנשחטו מחצי המזבח ולצפון. [ואף על פי שלדעתו המזבח עומד בדרום העזרה, גזרת הכתוב להכשיר חציו של המזבח כאילו זבח בצפון העזרה; וזבחת עליו את עלתיך ואת שלמיך – חציו לעולה וחציו לשלמים].

- א. פסק הרמב"ם כדעה ראשונה.
ונראה שהוא הדין לקבלת הדם (חזו"א יז, א. וכו"מ מהסוגיא דלהלן פה. שעולה שנשחטה בראש המזבח מפשיט ומנתח במקומה, ועל כרחק קבלת הדם נעשתה בהכשר, שאם נפסלה הלא אין הפשט וניתוח).
ב. כתבו התוס': מדאורייתא שוחט לכתחילה על המזבח, אך שמא מדרבנן אסור, שלא תרביץ גללים. ויש חולקים וסוברים שמן התורה אסור לכתחילה (ע' במובא ביד דוד ואור הישר).
ג. ישנה דעה שלישית (במכלתא יתרו) שהמזבח פסול לשחיטת קדשי קדשים (וסתם משנה להלן פד. להכשיר).
ד. קדשים-קלים כשרים בכל המזבח (ואף לר' יוסי בר' יהודה – שלא מצינו שנחלקו אלא בקדשי קדשים. וכו"כ הגרו"ס).

קדשי קדשים שנשחטו במערב למזבח או במזרחו – מחלוקת תנאים (ביומא לה-לו ולעיל כ); לדברי רבי יוסי ברבי יהודה פסולים, שאין נקרא על ירך אלא מקיר צפוני של המזבח ולהלן. רבי אלעזר ברבי שמעון מוסיף אף מערבה למזבח, כל החלק הצפוני שבין האולם ולמזבח. רבי מוסיף אף מזרחה למזבח, אף מקום דריסת רגלי הכהנים ורגלי ישראל בחלק הצפוני של העזרה.
הכל מודים שמצפון לכותל האולם וממערבו פסול (שם. לפי שאין רואה את המזבח משם. רש"י).
סתם משנה במסכת יומא, המכשרת שחיטת הפר בין האולם ולמזבח – דלא כרבי יוסי ברבי יהודה. והלכה כרבי שאף במזרח למזבח 'צפון' הוא (רמב"ם בית הבחירה ה, טו-טז).

הקטינו את המזבח ושחט קדשי קדשים בקרקע, במקומו המקורי – לדעת האומר מזבח בדרום, פסול (וכן אמר רבי יוחנן, מודה רבי יוסי ברבי יהודה שאם שחט כנגדו בקרקע פסול). ולדעת האומר בצפון – כשר (כ"מ בגמרא, ממה שהוכיחו מרבי יוחנן שסובר ריב"ז מזבח בדרום. ויל"ע אם מיעט המזבח מדרומו ושחט שם, האם קורא אני בו 'דרך המזבח צפנה' אם לאו).

ב. כמה שיטות תנאים יש, בדבר מקומו של המזבח בעזרה; –

לדעת רבי יוסי בן חלפתא (כפי שקיבל רבי יוחנן מרבתי'ו), רבי יוסי הגלילי (ורבי אליעזר. סג:) המזבח כולו עומד בצפון העזרה, באופן שצדו הדרומי בנוי בתחילת צפון העזרה (כך שאם נמתח קו מבידל בין דרום לצפון העזרה, מן הקו צפונה מתחיל המזבח, והכבש בדרום).

לדברי רבי יוסי ברבי יהודה (וראב"י. נט.), כל המזבח נתון בדרום העזרה. צדו הצפוני של המזבח מגיע עד סוף דרום העזרה.

לדברי רבי יהודה, המזבח עומד באמצע העזרה, חציו בדרום וחציו בצפון.

פתחי ההיכל והאולם ניצבים (מקבילים) בדיוק בין צפון לדרום העזרה, כך שחצי פתח נתון בצפונה וחציו בדרומה. פתח האולם 20 אמה, וכנגדו פתח ההיכל 10 אמות.

נמצא, לפי השיטה הראשונה שהמזבח כולו בצפון, הרי החלק הדרומי של המזבח נתון כנגד פתח האולם 10 אמות (שהיא מדת משך חצי פתח האולם) וכנגד פתח ההיכל 5 אמות. לשיטה השנייה, חלקו הצפוני של המזבח נתון כנגד הפתחים, כפי המידות הנ"ל. ולשיטה השלישית, המזבח מקביל לפתחים, כנגד כל אורך הפתחים ועודף עליהם מכאן ומכאן, נמצא המזבח מכוון כנגד היכל וכתליו (ע' יומא טו. וברש"י; משך חכמה פקודי מ,ה).

א. ישנה דעה נוספת על מקום המזבח (ע' יומא טז: וברש"י); רובו בדרום ומיעוטו בצפון.

לפי פירוש אחד ברש"י (לעיל נג סע"א), לרבי שמעון בן יוחאי עמד המזבח מצפון לפתח, מלבד אמה אחת של היסוד הדרומי שלו שהיתה כנגד הפתח. והתוס' נטו מפירוש זה מפני סוגייתנו (ע"ע רש"י בסוטה יד: ד"ה כוליה מזבח).

ב. המזבח שבמשכן, מסתמא גם הוא היה נתון באותו מקום כמו בבית עולמים. אך נראה שלרבי יוסי שאמר גובהו עשר, היה המזבח משוך הרבה לצד צפון כדי ששיפוע הכבש יהא מתון דיו. אלא שיש תימה לפי"ז שלא היה כלל מן המזבח לפני פתח המשכן (עפ"י תוס' סג. ד"ה כל).

ג. שאלת 'קדושת אולם והיכל חדא היא'; האם האולם בכלל קדושת ההיכל ונחשב 'אהל מועד' כמותו, אם לאו [ודינו כקדושה שבין האולם ולמזבח. ע' יומא מד]. הנפקותא המזוכרת בסוגיא היא לענין פתח אהל מועד שאמרה תורה; האם הכוונה לפתח ההיכל (שמשכו 10 אמות), או פתח האולם (20 אמה). וההשלכות המעשיות הן לענין מקום מערכה שניה שעל המזבח ומקום הכיור. [וכן נפקא מינה לענין חיוב פרישה (דאוריתא) מהאולם בבוא כה"ג לכפר בקדש (עפ"י יומא מד:). וכן לענין סידור לחם הפנים באולם (לעיל יד.), וכן שאר עבודות שבהיכל, האם כשר לעשותן בהיכל, וכן לענין הנחת כלי ההיכל באולם (עירש"י וריטב"א ריש עירובין), ועוד].

להלכה, יש אומרים שנוקטים אולם והיכל קדושה אחת היא (עפ"י מאירי יומא מד; תיר"ט יומא ד,ג, כלים א,ט). ויש סוברים שתי קדושות הן (ע' קרית ספר בית הבחירה א; מנחת חינוך קפד, ג).

פ.ט. א. אלו דברים ניטלים מן המזבח החיצון וניתנים פנימה, ואלו דברים ניטלים מבפנים וניתנים בחוץ – ומהו הדין המשותף לכולם?

ב. למה היתה משמשת מערכה שניה שעל המזבח, מה היה גדולה והיכן מקומה?

א. הניטלים מבחוץ וניתנים בפנים: גחלים ביום הכיפורים – לצורך הקטרת קטורת הסמים לפני ולפנים. כמו כן היו נוטלים בכל יום גחלים מן המזבח החיצון לצורך הקטרת קטורת על המזבח הפנימי. [וכן האש למנורה היתה באה מהמזבח החיצון, ממערכה גדולה. עפ"י יומא מה].

הניטלים מבפנים וניתנים בחוץ: שיירי הדם של חטאות פנימיות – ניתנים על יסוד מזבח החיצון. וכן שני בויכי לבונה של לחם הפנים – ניטלים מן השלחן ונקטרים על המזבח.

המשותף לכולם שהם ניטלים מן החוץ או ניתנים לחוץ במערבו של המזבח, מול ובקירוב לפתח אהל מועד. בשנים מהם מקור הדין מפורש במקומו (גחלים דיוהכ"פ – ולקח מלא המחתה גחלי אש מעל המזבח מלפני ה'; שפיכת שייריים – אל יסוד מזבח העלה אשר פתח אהל מועד), ושנים האחרים למדים מהם (גחלים דכל יום מגחלים דיוהכ"פ; בויכי לבונה משפיכת שייריים).

נטל גחלים שלא מכנגד הפתח – כשר בדיעבד (תוס' עפ"י יומא מה מו). ומלשון רש"י ביומא משמע שרק המערכה צריכה להיות עד הפתח, אבל אפשר ליטול הגחלים מצדי הפתח, צפון או דרום (עפ"י תורא"ש יומא מה). ומדברי הרמב"ם (יוהכ"פ ד) יש מדייקים שאין צריך מכנגד הפתח ממש אלא ממערב למזבח.

ב. מערכה שניה היתה משמשת לצורך נטילת גחלים לקטורת. וכן היו מקטירים עליה בויכי הלבונה של לחם הפנים.

היו נותנים בה עצי תאנה לפי אומד חמש סאים גחלים. ובשבת שהקטירו הבויכים – שמונה סאים. מערכה זו היתה נתונה בדרום מערב המזבח, מרוחקת מן הקרן ארבע אמות. מבואר בגמרא שזו כדעת האומר כל המזבח בצפון, אבל לפי הדעות האחרות היתה משוכה מצד דרום כשיעור אחר – כדי שתהא מול פתח אהל מועד.

דף נט

צ. א. היכן היה נתון הכיור?

ב. היכן הקריב שלמה המלך את הקרבנות הרבים שהיו בחנוכת המקדש?

ג. מהן מדות השטח והגובה של מזבח הנחושת שעשה בצלאל?

ד. מה היה גובה קלעי החצר?

א. הכיור היה נתון בין האולם ולמזבח (ונתת את הכיור בין אהל מועד ובין המזבח) משוך קמעא כלפי הדרום, כיון שאסור שיפסיק דבר בין המזבח לפתח (ונתתה את מזבח העלה לפני פתח משכן אהל מועד).

כיון שלמדו חכמים (מעל ירך המזבח צפנה) שהצפון צריך להיות פנוי מכלים, הרי שלדברי האומר כל המזבח בצפון, אי אפשר שהכיור יעמוד בין המזבח לאולם ממש, רק דרומית מביניהם. ואילו למי שאומר כל המזבח בדרום, או חציו בצפון וחציו בדרום, היה הכיור בין האולם ולמזבח ממש, משוך מכנגד הפתח דרומה – שאסור שיפסיק דבר בין המזבח לפתח כאמור. [אם קדושת אולם והיכל חדא, אסור שיפסיק בין פתח האולם ולמזבח. ואם אינה קדושה אחת, אסור שיפסיק רק בין פתח ההיכל ולמזבח].